

зувати діяльність, проникнути у невідоме, відновити справедливість. Нинішній стан розвитку криміналістики характеризується формуванням її наукових засад, розробленням і впровадженням сучасних науково-технічних засобів і інформаційних технологій в практику боротьби зі злочинністю.

В. І. Борисов,

директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України

ЗАКОН ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ФОРМИ ЙОГО ДІЇ

1. Кримінальне право України дістає свій текстуальний вираз у законодавстві про кримінальну відповідальність, що являє собою єдину нормативно-правову систему – Кримінальний кодекс (далі – КК) України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права. КК складається із кримінальних законів, що системно розташовані в його межах. Кожен із кримінальних законів містить певні визначення¹, викладені у вигляді норми закону. КК, як і кримінальні закони, що входять до нього, є свого роду продуктом законодавчої діяльності, в якому шляхом законодавчого веління відображено об'єктивні закономірності розвитку кримінального права. У КК 2001 р. кримінальний закон позначено як «закон про кримінальну відповідальність» (розділ II Загальної частини). Поняття «кримінальний закон» і «закон про кримінальну відповідальність» тотожні за своєю сутністю, однак через те, що останнє закріплене в КК, ним потрібно користуватися для характеристики чинного кримінального законодавства України та при його застосуванні.

2. Закон про кримінальну відповідальність на відміну від законів інших галузей законодавства має певні специфічні риси. Він є і нормативним виразом, і основним джерелом кримінального права. Згідно з ч. 3 ст. 3 КК злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки Кримінальним Кодексом. У нормах інших галузей законодавства можуть міститися принципові положення або окремі визначення, що мають безпосереднє значення для формування норми закону про кримінальну відпо-

¹ *Примітка:* у КК України словосполучення «Кримінальний кодекс України визначає» застосовується, зокрема, в ч. 2 ст. 1 КК; словосполучення «визначаються законом» – у ч. 2 ст. 4 КК, що дає підстави для використання у науковій літературі рівнозначного їм за змістом терміна «законодавче визначення» (або «визначення»).

відальність (наприклад, визначення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передує легалізації (відмиванню) доходів, яке дано в ч. 2 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 28 листопада 2002 р.). Однак такі положення або визначення можуть бути тільки нормативною підставою для прийняття відповідного закону про кримінальну відповідальність (Законом України від 16 січня 2003 р. визначення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передує легалізації (відмиванню) доходів, було відтворене із незначними редакційними уточненнями у п. 1 примітки до ст. 209 КК).

3. Згідно з ч. 1 ст. 1 КК «Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам». Із наведеного випливає, що основна функція закону про кримінальну відповідальність – охорона. Ця функція набуває свого прояву вже на стадії оприлюднення закону, безвідносно від того чи набрав він чинності, чи ще не набрав, а якщо набрав чинності та почав офіційно діяти, то незалежно від того, чи є підстави для його застосування (наприклад, у зв'язку із вчиненням певного злочину або суспільно корисних дій, що є необхідною обороною), чи такі підстави поки що відсутні. Оприлюднення закону має велике юридичне значення і полягає у доведенні до відома громадян і державних органів повного і точного тексту закону державною мовою шляхом опублікування в офіційному друкованому виданні. Оприлюднення надає закону властивостей предмета реальної дійсності, який існує в межах певного простору та часу. З часу оприлюднення закон починає діяти у формі *впливу* на суспільну свідомість та свідомість окремих громадян. Це перша і разом з тим постійна форма дії закону, яка завершується з втратою законом чинності. Незважаючи на те, що закон у такому разі знаходиться у статичному стані, його наявність свідчить, що за певних умов, визначених законодавцем, можливе застосування закладених у ньому положень стосовно випадків прояву небезпечного соціального явища, яке обумовило його прийняття. Крім того, оприлюднення та подальше набуття законом чинності викликає низку різноманітних заходів, пов'язаних як з його пізнанням як предмета реальної дійсності, так і з проведенням організаційно-правових міроприємств, необхідних для його застосування. В системі таких заходів важливе місце посідає визначення ознак та розробка на їх основі складів певних видів злочинів (вбивств, крадіжок тощо), що є своєрідними правовими моделями, необхідними для встановлення відповідності вчиненого конкретного діяння нормі закону про кримінальну відповідальність. Наявність визначених ознак складу злочину у вчиненому надасть можливість відповідно до ч. 1 ст. 2 КК визнати конкретне суспільно небезпечне діяння, що може бути вчинене фізичною особою, підставою кримінальної відповідальності.

Оприлюднення закону може обумовлювати й початок дії інших законів та підзаконних нормативно-правових актів. Наприклад, з дня офіційного опублікування та набрання чинності 18 липня 2009 р. Закону України № 1506-VI «Про засади запобігання та протидії корупції» від 11 червня 2009 р. набрала чинності і почала діяти на території України Конвенція ООН проти корупції, що була підписана Україною 11 грудня 2003 р. У статті 2 Закону України № 251-V «Про ратифікацією Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції» від 18 жовтня 2006 р. зазначено: «Цей закон набирає чинності з дня набрання чинності законом України про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо відповідальності за корупційні правопорушення у зв'язку з ратифікацією Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції».

4. Другою формою прояву дії закону є його *застосування* у зв'язку з учиненням певною особою конкретного діяння, передбаченого законом про кримінальну відповідальність. Під час притягнення особи до кримінальної відповідальності застосовується не лише норма закону, розташована в Особливій частині КК, а й значна кількість інших норм, як правило, із Загальної частини КК та кримінального процесуального законодавства. Із застосуванням закону набуває визначеності ще одна функція кримінального права – регулятивна, яка необхідна для розвитку кримінально-правових відносин. Застосування закону відбиває взаємодію особи, яка вчинила злочин, і суду та органів, уповноважених на встановлення факту вчинення злочинів, а також інших осіб, які забезпечують правове супроводження такої взаємодії. Така взаємодія врегульовується кримінальним правом і тому «здійснюється в межах певних правовідносин, що називаються кримінально-правовими».

Закон про кримінальну відповідальність при його застосуванні набуває властивостей динамічного стану. Такий стан визначає характер розвитку кримінально-правових відносин, перехід від однієї стадії застосування закону до іншої (встановлення фактичних обставин вчиненого – кваліфікація злочину – ухвалення рішення та його належне оформлення) тощо. Водночас динамічний стан не зводиться до повного відображення нормативних положень, закладених у законі про кримінальну відповідальність, оскільки застосування закону пов'язується з конкретно вчиненим діянням. Що стосується закону у статичному стані, то він відображає значне за обсягом та змістом соціальне явище, визначаючи у своїх положеннях лише його типові та найбільш характерні видові ознаки. Тому не випадково склад злочину як правова модель будується на ґрунті видових ознак, закладених у законі¹.

¹ *Примітка:* треба зазначити, що побудова складу злочину як правової моделі ґрунтується не тільки на ознаках, закладених в законі про кримінальну відповідальність. Джерелами його формування є також теорія кримінального права та практика застосування кримінального законодавства (див.: Борисов В. І. Склад злочину як правова модель // Вісн. Акад. адвокатури України. – 2009. – Число 1 (14). – С. 254–256.).

Будь-який процес застосування закону про кримінальну відповідальність підкоряється його статичному стану. Динамічний стан лише наближено відбиває зміст закону про кримінальну відповідальність, оскільки предметом його застосування є конкретне діяння, яке є лише поодиноким проявом небезпечного соціального явища.

В. Т. Нор,

завідувач кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України

МЕХАНІЗМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ (КОМПЕНСАЦІЇ) ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ: УДОСКОНАЛЕННЯ ТА ЙОГО РЕЗЕРВИ

1. Захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, захист свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження – це першочергове завдання кримінального провадження (ст. 2 КПК). Тож правозастосовна діяльність органів досудового дослідження, прокурора і суду у цьому провадженні не зводиться лише до притягнення винних у вчиненні кримінального правопорушення до кримінальної відповідальності, встановлення її підстав та на цій основі прийняття відповідного рішення. Їх завданням є також вжиття всіх наданих їм кримінальним процесуальним законом заходів для швидкого і повного усунення також шкідливих майнових та моральних наслідків кримінального правопорушення. Власне, для виконання цього завдання кримінальний процесуальний закон і передбачив процесуальний механізм, приведення в дію якого здатне успішно виконати назване завдання.

2. Нове кримінально-процесуально законодавство України (КПК 2012 р.) не лише зберегло попередній процесуальний механізм відшкодування(компенсацію) заподіяної потерпілому кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням майнової, фізичної та/або моральної шкоди, але й істотно удосконалили його, розширивши : способи відшкодування (способи захисту порушених майнових та особистих немайнових прав потерпілих); характер (види) заподіяної шкоди; характер суспільно небезпечних діянь, якими заподіюється шкода тощо. Разом з тим, вважаємо що ще залишаються резерви для його удосконалення.